

SCOTUS VIATOR PÁLFORDULÁSA

„Mint olyan ember, aki különösen tevékeny voltam abban, hogy Szerbiát megvédjem a világháború céltudatos felidézésének vádjával szemben, becsületbeli kötelességemnek tartom, hogy tiltakozzam az elhatározás ellen, mellyel Szerajevóban, a tett helyén, emléktáblát kívánnak emelni a trónörökös gyilkosának.“

„A föltevés, hogy a jugoszláv kormány nem avatkozhatik be tisztán magánjellegű kezdeményezésbe, nem állhat meg. Oly kormány, mely mindennemű alkotmányos kényszerrel lerázott, mely nyilvános bírálatot nem tűr, és minduntalan beavatkozik állampolgárainak személyes szabadságába, — ily kormány könnyen megelőzhetné az emléktábla leleplezését, ha így határozná.“

„Az egyszerű tény az, hogy ehhez hasonló erkölcsi természetű esetekben a hivatalos Belgrád közömbösnek mutatkozik a külföldi véleményekkel szemben; nagyon is nyilvánvaló volt ez a múlt év júniusában Racsics (Rádics gyilkosa) perének tárgyalása során. Elég nagy botrány volt már az is, hogy a trónörökösnek és feleségének engesztelő emlékművét, melyet az osztrák hatóságok a helyszínen emeltek, a háború után eltávolították, s hogy a bűnösök tetemét elhozták a börtönökből, ahol meghaltak s dízsírokba temették el Szerajevóban. Hogy most emléket emelnek, nem az áldozatoknak, hanem a gyilkosnak, ott, a helyszínén, nem nevezhető egyébnek, mint magában Jugoszláviában minden rendesen gondolkodó ember s egyben háborús szövetségesei nyílt arcucsapásának.“

E kemény és bátor szavak R. W. Seton-Watson tollából jelentek meg néhány hete.¹ Attól a publicistától tehát, aki a délszláv kérdés tanulmányának s a monarchia szlávjai védelmének egy élet legjobb éveit, kitartását, lelkesedését, talán mondhatjuk: idealizmusát szentelte. Amiért Scotus Viator két évtizeden át tollal harcolt, azt tetté váltani Seton-Watsonnak, mint a nagyhatalmak propagandafőnökének, a háború alatt megadatott. Seton-Watson Crewe-House-ban lelki és szellemi alapjait vetette meg a saint-germaini s főként a trianoni békének, a szláv utódállamok nem utolsó sorban néki köszönik létüket, állami konfigurációjukat, — a mai kisantant hatalmi helyzetét. Az az államcsőnk ellenben, melyet Trianoni Magyarországnak hívunk, elsőbbsen Seton-Watson fantáziájában öltött formát, tőle származik a magyar-osztrák monarchia területi szétadarolásának talán első conceptusa.²

A sors szeszélyes, tehát úgy akarta, hogy Scotus Viatornak ambiciózus és szenvedélyes, de inkább doktrinér publicisztikai agitáció ja

¹ The Times, 1930 február 1, 13. l.

² A térkép a „German, Slav and Magyar“-kötet 146. lapján. (London, William & Norgate, 1916.) A térkép címe: „Az Új Európa nemzetiségi alapon.“ Különös érdekessége, hogy a monarchia testéből kiszabott utódállamok mai nevükön és alakjukban szerepelnek; csak Csehszlovákia — bár a Felvidéket már magában foglalja — hallgat még a „Bohemia“ névre. Pozsony, Szabadka, nyilván Szatmár, Nagyvárad is még magyarok a térképen. Trianon tehát még annál is többet nyújtott az utódállamoknak, mint amennyit Seton-Watson nekik szánt.

a világháború kitörésével egycsapásra történeti jelentőségre emelkedjék; a háború vége pedig, mely a magyar-osztrák monarchiát elsöpörte, olyan Európát teremtett, melyben Scotus Viator hite és fantáziája politikai realitássá váltak.

Ennek a hitnek erőt, ennek a fantáziának szárnyat a háború négy esztendeje alatt egy meggyőződésből fakadó két dogma adott. Scotus Viatornak egyik megingathatatlan tétele volt, hogy a monarchia két nemzeti minoritásának: a németnek S még inkább a magyarnak korlátot nem ismerő zsarnoki önkénye alatt senyved; ezt a tételt hirdette a háború előtt számos könyvben, ez tette a Northcliffe-propaganda egyik centrális gondolatává, ezt vitte át teljes sikerrel a nagyantant vezető államférfiainak tudatába, ezzel sikerült a párizsi béketárgyalásoknak irányt szabnia: az antant küzdelme tehát az elnyomottakért való szabadságharc volt.¹ Seton-Watson másik tétele szerint a szerajevói gyilkosság s a szerb állam közt a legcsekélyebb kapcsolat sem volt. Ferenc Ferdinánd meggyilkolása nem oka, csupán ürügye volt a világháborúnak; nem Szerbia szolgáltatta az okot, hanem a monarchia teremtette meg az ürügyet. E tétel adta a párizsi békeszerkezet másik alappilléret: a háborús bűnösség a monarchia oldalán volt, — az antant tehát nemcsak szabadságharcot vívott az elnyomók ellen, de egyben büntetőexpedíciót is vezetett a háborús-vétkesek ellen.

A délszláv kérdésről a háború alatt közrebocsátott könyvében Seton-Watson annak a felfogásnak ad kifejezést, hogy a trónörökösnek és feleségének meggyilkolása „mélységes misztérium és minden valószínűség szerint az is fog maradni.”²

„A gyilkosság csodálatosan kiváló ürügyet szolgáltatott a támadásra. Lélektani hatása ilyen gyalázatos tettnek az volt, hogy számos széthúzó elemet egyesített haragban és bosszúvágyban és mindama lappangó előítéleteket felélesztette, melyek a királygyilkosok országával szemben Nyugaton uralkodtak. Ám azok, akik kapcsolatot kívánnak teremteni e szerajevói bűn és a szerb kormány között, teljességgel helytelen nyomon vannak. A bűnre való felbujtás magából a monarchiából jött, a magyarok túrhetetlen uralmi visszaéléseiből (misrule), melyeket a bécsi cinkosság csak súlyosbított.”²

Seton-Watson mind e feltevések hatása alatt a délszláv kérdés megoldását a háború idejében merőben másképp látta, mint a háború előtt. A háború előtt olyan megoldás felé hajlott, mely formailag talán nem, de lényegileg a „trializmus“-nak nevezett konceptusnak felelt meg. Háborús könyvében ellenben már ezt a következtetést vonta le:

„Régebben lehető volt még számomra, hogy a délszláv egység ügyét ausztrofil értelemben védjem, mert mélységesen meg voltam győződve róla, hogy a délszláv problémának ez a megoldása az egyetlen alternatíva, mely az európai kataklizmával szembeállítható. Ma nem illogikus, hogy ugyanezt az ügyet szerbofil értelemben védjem; mert a kataklizma, melytől régen tartottam, bekövetkezett és a jelennek teljesen megváltozott körülményei között éppen olyan mélységes meg-

¹ Világosan kitűnik ez Sir Campbell Stuart: *Secrets of Crewe House* c. könyvének (London 1921) „Austro-Hungarian Operations“ c. fejezetéből, 20—49. 11.

² German, Slav and Magyar, 1916. 112. 1.

³ U. o. 113.1.

győződésem ma, hogy ilyen megoldás az egyetlen biztosítéka a békének az Adrián és a Balkán-félszigeten. Annál kevésbé habozom e meggyőződésem hirdetésében, minthogy mindinkább nyilvánvaló, hogy egy erős és egységes délszláv állam eminens britt érdek.“¹

CSUPÁN EZ IDÉZETEK ismeretében mérhetjük meg azt a változást, melyen tíz év alatt Seton-Watson átment. 1916-ban Seton-Watson a szerb megoldás híve volt; 1930-ban a jugoszláv egység előharcosának mindaz, ami 1918 óta Jugoszláviában történt, mélységesen ellenszenves. Scotus Viator abban az államalakulatban, mely a párizsi békekötések nyomán Európa délkeletén kibontakozott, nem képes felfedezni azt az eszményt, melyért évtizedeken át küzdött, — még kevésbé azt, mely — állítólag — a nagyhatalmak egyik idealisztikus, sőt, mint a fenti idézet mutatja, Nagy-Britanniának praktikus háborús célja volt. Nagy-Magyarországnak nemzetiségi politikáját ellenfeleinek felfogása szerint számos erendő bűn jellemezte és Scotus Viator a legkevésbé sem volt fukar könyvvel, pamílettel, beszéddel és agitációval, hogy e bűnöket megbélyegezze. Most azt kell látnia, hogy Horvátország, melynek látószögéből a délszláv kérdést mindenkor vizsgálta, a magyar-osztrák monarchia nagymultú államkötelékében sokszorosan nagyobb önállóságot, szabadságot, kulturális és gazdasági jólétet élvezett, mint élvez a „nemzetien öncélúdnak hívott jugoszláv államalakulatban.

Seton-Watson e csalódását már évek óta nehezen leplezi, — azonban reménysegeinek, hogy a jugoszláv állam a kezdet és átmenet nehézségei után a tisztulás útjára lép, az esztendő diktátúra adta meg a kegyelemdőfést. Néhány hete² a Times vezető helyén Seton-Watson összefoglaló cikket tett közzé, mely új állásfoglalásának kifejtése és megokolása.

A cikkben mégegyszer összegezte ama tapasztalatait és feltevéseit, melyek több évtizedes campagne-jának alapirányát adták. A délszláv népek, szerinte, hasonlóan a széttépett Németországhoz és Olaszországhoz, századok óta a nemzeti és állami egység felé törekedtek. Török, osztrák és magyar államhatalmi kényszer, államszerkezeti fonákosságok és emberi vakság gátolták meg a szlávok e hatalmas csoportját az egyesülésben. A világháború nagy eredményeképpen, a győztes nagyhatalmak erkölcsi diadala gyanánt ez a délszláv állam-egység, íme létrejött a nélkül, hogy a délszláv kérdést megoldotta volna:

„Tizenegy év múlt el és a délszláv kérdés még mindig megoldatlan. A végeszakadatlan adriai vita a béketárgyalásokon, a határ-szabályozások nehézségei, a kaotikus parlamenti és pártviszonyok, melyeket gazdasági és lélektani tényezők még bonyolultabbá tesznek, a megoldást elodázzák.“

E diagnózist a szerb-horvát belpolitikai küzdelemnek leírása, az államcsíny és diktátúra jellemzése követik. Seton-Watson a legnagyobb pesszimizmussal szemléli Jugoszláviának új, múlt esztendő októbere

¹ German, Slav and Magyar, 120. 1.

² 1929. dec. 14.

óta életbeléptetett közigazgatási térképét. Nemcsak a történeti országnevek — Szerbia, Horvátország, Szlavónia, Bosznia, Hercegovina, Dalmácia, Montenegró, Macedónia — tűntek el; a történelmi nevekkel a történelmi hagyományokat, az egyes délszláv népek történeti eszméletét is elsöpörni kívánja a szerb diktatúra.

„Szerbiát például egyesítették a Szerémséggel és a Vajdasággal, nyilvánvalóan azért, hogy a németek és a magyarok kisebbségbe szoríttassanak a szerbekkel szemben; de ennek érdekében minden földrajzi és ésszerűség szempontot elhanyagolnak. Szerbia Nistól délre Macedóniához csatoltatik, hogy a szerbek megerősíttessenek a bolgárokkal szemben. Végül Dubrovnik (Raguza) és Hercegovina Cettinje alá rendeltetnek, nem törődve a nagyon is fogyatékos közlekedéssel, míg Mostar, sőt Travnik, Dalmáciával egyesítettnek, bár a közlekedés e vonalakon még sokkal gyatrább.“

De nem a nemzetgazdasági és közlekedéspolitikai szempontok elhanyagolása, hanem, ismételjük, a történeti hagyományok megcsúfolása háborítja fel főként Seton-Watson:

„Ha van szilárd alap, amely a tágabb jugoszláv hazafiság alapéptménye gyanánt szolgálhat, az — jobban, mint a szerbek, horvátok és szlovének versengő érzelmei — Szerbiának, Horvátországnak, Dalmáciának, Boszniának, stb. sajátlagos hagyománya. Ez országok mindegyike a nemzeti életet különleges értékekkel gyarapíthatja és az a kísérlet, mely történelmi egyformaságot kíván itt teremteni, egyben bűnös és reménytelen. Különösen Horvátország, amely autonóm helyzetét nyolc századon át a Magyarországgal való egységben is megőrizte, olyan passzív rezisztenciára képes, mely a belgrádi centralistákat is próbára fogja tenni.“

„Kellő nyomatékkal hangoztatni kell, hogy Belgrád még sokkal alkalmatlanabb a délszláv kérdés megoldására, mint volt Konstantinápoly, Budapest, avagy Bécs. Alkalmassá csak akkor válik, ha a történeti provinciáknak, mint tágabb, egész különálló egységeknek visszaadja igazi szerepüket és a jugoszlávoknak megadja a szabadságot, hogy demokratikus irányban munkálkodhassanak tulajdon politikai üdvözülésükön.“

SETON-WATSON PÁLFORDULÁSÁT a Times vezércikkkel kommentálta, melyben — a kisantant államaival szemben ritka és meglepő energiával — mutatott rá e „primitív nép“ sajátos politikai erkölcsstanára; az egész „leader“-t egyébiránt Seton-Watson sugalhatta s nem szerzőjének ismereteiből fakadhatott, mert egyébként konklúziója nem az volna, hogy a — bosnyák kérdés ma is változatlanul megoldatlan.

Az angol közvéleményt a Times „Levelezés“ rovata rendszerint helyesen tükrözte. Ha egy szürke „man from the street“, mint Travers Hartley Falkiner, „egykor kapitány“ azt írja,¹ hogy

„becsületbeli kötelességemnek érzem, hogy épúgy, mint Seton-Watson tanár úr a szerajevói emléktábla felállítására ellen tiltakozzam. Ez a gondolat kétségkívül nemcsak szerencsétlenség a modern civilizáció szempontjából, hanem egyben otromba merénylet is ellene, olyanok részéről, akiknek érdeke, hogy ébren tartsák a gonoszság és szenvedély szellemét, mely a világtörténet legszörnyűbb háborújának közvetlen okozója volt“,

¹ 1930. febr. 4. (15. 1.)

akkor biztosak lehetünk felőle, hogy Seton-Watson tiltakozása széles körökben keltett feltűnést és következei sem fognak elmaradni.

De Scotus Viator e „változásának“ jelentősége nem e gyakorlati konzekvenciáiban rejlik; ezek elkövetkezhetnek, de el is maradhatnak. Igazi jelentősége erkölcsi természetű. Férfiás nyilatkozatai a háború előtti és a háborús Magyarországnak fényes elégtételt szolgáltatnak, — annál fényesebbet, minél keményebb és kérlelhetlenebb ellenfelünk volt Scotus Viator. Egyfelől felmentést kap a háború előtti Magyarország nemzetiségi politikája, melyet Seton-Watson kétségkívül ma sem fog eszményinek tartani s amelynek bizonyára voltak támadható pontjai is; de ahhoz képest, amit a délszláv testvérmépek a szabad és nemzeti jugoszláv állam szerb önkényuralma alatt szenvednek, a Magyarországgal való uniót Seton-Watson is olyan autonómiának vallja, melyben a horvátoknak nemzeti függetlenségüket és sajátosságukat megőrizniök sikerült. Ennél többet, ennél fényesebb bizonyítványt tőle nem kívánhatunk; bárcsak a magyar kisebbségek írhatnák ezt a kisantant államairól. Másfelől felmentést kap a monarchia s benne Magyarország a „háborús vétkeesség“ balga, de még mindig hatásos vádjá alól. A szerajevói emléktábla nemcsak Seton-Watson szemét nyitotta fel, hanem az angol közéletet is kellő nyomatékkal figyelmeztette arra, hogy a szerb-jugoszláv államhatalom nyíltan is szolidaritást vállal már azokkal, akikkel egykor minden közösséget megtagadott. Ha Princip és társai ma nemzeti hőökként ünnepeltetnek, tettük, mely a világháborút felidézte, a szerb állam és a szerb társadalom eszmei talajában gyökerezett. Ha tehát a háborús bűnösséget kriminalisztikus eszközökkel „rögzíteni“ lehet, — a nagyhatalmak közvéleménye ezt eddig sohasem mulasztotta el¹ — akkor Jugoszlávia megtette a vizsgálóbírónak a szívességet, hogy aPrincip-emlékműben — önmagát leplezte le. A szerajevói emléktábla egy nagy „háborús hazugság“ alkonyát jelenti.² Seton-Watson pálfordulása ezzel messze túlnő személyes jelentőségén.

BALOGH JÓZSEF

¹ Legutóbb William Steed „dolgozta fel“ e szempontból az egykori osztrák-magyar külügyminisztérium most megjelent aktapublikációját: „Ausztia-Magyarország része a háborús vétkeességben. (Új okmányok)“ The Times, 1929. dec. 20. 15.1.

² L. erről s különösen Szerbia helyéről az angol közvéleményben Balogh: A hazugság a világháborúban c. cikkét, Magyar Szemle VI, 220 kk.